

چالش‌های امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم در دوره زمانی ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۷

محمد محمودی بالاگفشه

دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیا، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

علی بیژنی^۱

استادیار جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیا، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

محمد اخباری

دانشیار جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیا، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ صدور پذیرش ۱۳۹۸/۰۸/۲۵

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۵/۱۱

چکیده

در دنیای مدرن تروریسم یکی از موضوعات اصلی و درهم تنیده حوزه امنیت ملی و بین‌المللی است. مقابله با تروریسم مجموعه اقداماتی است که با رویکرد تدافعی یا پیشگیرانه برای تعدیل اثرات رفتارهای خشونت‌آمیز در عرصه سیاسی و اجتماعی با توسل بر نیروهای نظامی، اعمال اقتصادی بهره‌گیری از نیروهای بومی انجام می‌شود. با توجه اینکه کشورهای ایران و پاکستان در معرض این تهدید قرار دارند، ضرورت مقابله با این پدیده، نگارندگان بر آن داشت تا در این مقاله درصدد بررسی چالش‌های امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم در دوره زمانی ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۷ برآیند. ایران و پاکستان دارای مرزهای مشترک هستند که طول آن به بیش از ۹۰۰ کیلومتر می‌رسد، این مرزها طی یک دهه گذشته به محل تردد گروه‌های تروریستی تبدیل شده که در خاک ایران به فعالیت‌های تروریستی دست می‌زنند. سؤال اصلی مقاله این است که چالش‌های امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم در دوره زمانی ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۷ کدام‌اند؟ فرضیه این مقاله برای پاسخگویی به سؤال اصلی این است که با وجود اراده دو کشور ایران و پاکستان برای مقابله با تروریسم مرزی اما با چالش‌های خارج از دایره اراده دو کشور که ناشی از جبر جغرافیایی، سیاسی، اقتصادی و نیز دخالت‌های کشورهای ثالث منطقه‌ای و غیر منطقه‌ای است مواجه هستند. نتایج مقاله نیز نشان می‌دهد که مؤلفه‌های جغرافیایی، اعتمادسازی در روابط امنیتی ایران و پاکستان و نقش واگرایی کشورهای همسایه و غیر همسایه چالش‌های امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم می‌باشند. روش تحقیق در این رساله از نوع مطالعات توصیفی، تحلیلی است و به روش کتابخانه‌ای انجام می‌پذیرد. اطلاعات اسنادی و کتابخانه‌ای از طریق مراجعه به کتب، مجلات علمی و پژوهشی، مقالات و سایت‌های اینترنتی گردآوری شده است.

واژگان کلیدی: ایران، پاکستان، تروریسم، امنیت، جبر جغرافیایی.

مقدمه

نقش پدیده تروریسم در معادلات ژئوپلیتیکی جهان امروز با پیچیده‌تر و مهلک‌تر شدن تروریسم جهانی، پررنگ‌تر شده است زیرا این مشکل به اقصی نقاط جهان کشیده شده و قدرت‌های مهم، کوچک و ضعیف را به یک صورت تحت تأثیر قرار می‌دهد. ایران و پاکستان دارای مرزهای مشترک هستند که طول آن به بیش از ۹۰۰ کیلومتر می‌رسد، این مرزها طی یک دهه گذشته به محل تردد گروه‌های تروریستی تبدیل شده که در خاک ایران به فعالیت‌های تروریستی دست می‌زنند. طیف منابع تنش و تهدیدها در روابط ایران و پاکستان متعدد است. اصل منازعات پاکستان و ایران حول مسائل ایدئولوژیک به نمایندگی مذهب است. شکل‌گیری گروه‌های افراطی در پاکستان (سپاه صحابه و لشکر جهنگوی) و ایران (جندالله، جیش العدل، انصار) نمونه‌ای از تنش‌های ایدئولوژیکی دو کشور است که آی.اس.آی و برخی از رژیم‌های منطقه‌ای (عربستان سعودی) به دلایل گوناگون بیشترین حمایت را از این گروه‌های تروریستی را به عمل می‌آورند. به تبع تکرار و استمرار عوامل ذکرشده، سایر مشکلات مانند چالش‌های مرزی (قاچاق مواد مخدر و کالا، عملیات تروریستی و...)، برنامه نامتعارف هسته‌ای پاکستان (با وجود گروه‌های متعدد افراطی)، استفاده ابزاری پاکستان از گروه‌های تندرو (القاعده و طالبان) در افغانستان و آسیای مرکزی، تنش‌های ناشی از اختلاف در تعیین حدود مرزهای آبی و دریایی (به دلیل وجود منابع نفت و گاز در فلات قاره مانند خلیج فارس) یا بندرهای ساحلی (چابهار و گوادر) رو به رشد و توسعه، مسائل جدی و بسیار تأثیرگذار در زمینه‌سازی منازعات آینده دو کشور به حساب می‌آیند. مرزهای دو کشور همچنین به محل تردد قاچاقچیان مواد مخدر نیز تبدیل شده است و بیش از ۷۰ درصد مواد افیونی و مخدر جهان در طول این مرزها جابجا می‌شود. هر دو کشور دارای فعالان پر جنب و جوش اجتماعی و قومیت‌های گوناگون هستند که در کنار همدیگر با آرامش زندگی می‌کنند، اما از سوی دیگر گروه‌هایی خارج نشین و به شدت ستیزه‌جو نیز هستند که درصدد ایجاد آشوب‌های قومی و مذهبی در هر دو کشور هستند. قاچاق انسان و مواد سوختی نیز یکی دیگر از مشکلات مرزی بین دو کشور است. کشور پاکستان که خود درگیر مسائلی همچون فرقه‌گرایی و قوم‌گرایی است و تغییر تحولات سیاسی آن پیش‌بینی‌ناپذیر و گاهی همراه با کودتا است، باید از فعالیت گروه‌هایی که هدف آن‌ها ایجاد آشفتگی در روابطش با همسایگان است جلوگیری نماید، حضور و فعالیت گروه‌های تروریستی در یک کشور تا حد زیادی به سیاست‌های نادرست آن کشور برمی‌گردد. فعالیت‌های تروریستی با ایجاد رعب و وحشت و ناامنی، سبب فرار سرمایه‌ها و ترس از سرمایه‌گذاری، رکود گردشگری، افزایش هزینه‌های عمرانی به دلیل عدم رغبت شرکت‌ها برای فعالیت در چنین مناطقی، ترس مردم از همکاری با دولت، مهاجرت افراد و مسائلی از این دست شده و در فرآیند توسعه محلی که از مقدمات زمینه‌های منفی مؤلفه‌های تأثیرگذار در شرق کشور است، خلل ایجاد کرده است. گروگان‌گیری ۵ سرباز مرزبان ایرانی اسفند ۱۳۹۲ که در حین خدمت توسط گروه تروریستی پاکستانی ربوده شدند، نمونه بارز سیاست‌های نادرست و منفعلانه پاکستان در مقابله با تروریسم بود. برای تأمین امنیت و ثبات دو کشور باید همکاری‌های امنیتی توسعه یابد تا تروریست‌ها و قاچاقچیان مواد مخدر، انسان و سوخت نتوانند امنیت مرزهای دو کشور را به خطر بی‌اندازند؛ رقابت ژئوپلیتیکی میان ایران و پاکستان می‌تواند تأثیر بسیار زیادی بر منافع ملی، امنیت ملی و اقتصاد هر دو کشور داشته باشد. با این که کشور پاکستان دارای چالش‌های زیادی است، اما کاهش تنش‌های ژئوپلیتیکی عملیاتی ساختن زمینه‌های همکاری و از بین بردن تقابل میان

دو کشور، رقابت آنها را در سطح منطقه محتمل می‌کند. در هر صورت، در همکاری و رقابت میان کشورهای ایران و پاکستان در سطح منطقه عواملی مانند مسائل مذهبی-ایدئولوژیکی، انرژی، ترانزیت و حمل و نقل، آب، دسترسی و ارتباطات، و مسائل قومیتی نقش بارزی را بازی می‌کنند. به غیر از همکاری، توانایی و رقابت هریک از این دو کشور بستگی به پتانسیل‌های محیطی، سیاست خارجی در قبال کشورهای قدرتمند منطقه‌ای و جهانی و استراتژی‌های خود کشورها دارد. روابط راهبردی ایران و پاکستان در زمینه‌های گوناگون برای جمهوری اسلامی ایران، مهم محسوب می‌شود، مرزهای دو کشور از جمله مرزهایی است که دارای مشکلات زیادی است. محیط امنیتی ایران در شرق منطقه‌ای بی‌ثبات و پر آشوب قلمداد شده و از لحاظ اقتصادی و اجتماعی نیز از فقیرترین مناطق است. همجواری پاکستان با استان سیستان و بلوچستان ایران، پیوند فرهنگی و ریشه‌ای بلوچ دو کشور و با تقویت گروه‌های مذهبی اهل سنت ایران و رشد گروه‌های افراطی در مرزهای ایران و آموزش مذهبی و عملیاتی آنها در خاک ایران باعث شده تا این موضوعات هر چه بیشتر بر روابط مرزی منفی دو کشور تأثیر بگذارد. سؤال اصلی مقاله این است که چالش‌های امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم در دوره زمانی ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۷ کدام‌اند؟ روش تحقیق در این رساله از نوع مطالعات توصیفی، تحلیلی است و به روش کتابخانه‌ای انجام می‌پذیرد. اطلاعات اسنادی و کتابخانه‌ای از طریق مراجعه به کتب، مجلات علمی و پژوهشی، مقالات و سایت‌های اینترنتی گردآوری شده است.

رویکرد نظری و مفهومی

تهدید در لغت به معنی ترسانیدن و بیم دادن است. همانند امنیت، تهدید مفهومی است که دارای ابعاد، سطوح و ویژگی‌های متفاوتی است و بر این اساس، تعاریف مختلفی نیز برای آن وجود داد. در ساده‌ترین تعریف، تهدید فرآیندی است که در آن توان موجود تضعیف و به تدریج ساختارها دچار تزلزل خواهند شد؛ به عبارت دیگر، تهدید به شرایطی اشاره دارد که به موجب آن حیات کشور و نظام ارزشی آن به مخاطره افتاده باشد به طوری که از روش‌های عادی و طبیعی وضعیت به شکل عادی قابل بازگشت نباشد (ماندل، ۱۳۸۵: ۸۷). امنیت مصدر جعلی یا صناعی فارسی است و به معنی ایمن شدن و در امان بودن است. همچنین به معنی ایمنی، آرامش و آسودگی و مصونیت از تعرض و تصرف اجباری بر خلاف رضایت است. امنیت منوط به رهایی نسبی از تهدید و بهره‌گیری بهینه از فرصت‌هاست؛ و به دفاع با حفاظت از خود، خانواده، دوستان و اموال گفته می‌شود. نظم در برابر آشفتگی و هرجومرج به کار می‌رود و به باور جعفر سبحانی مقصود از آن گردآمدن اجزای متفاوت با کیفیت و کمیت ویژه‌ای در یک مجموعه‌است به گونه‌ای که همکاری و هماهنگی آنها وصول به هدفی معین را در پی داشته باشد (یغفوری و نوری، ۱۳۹۲: ۴۹). بسیاری از پژوهشگران امنیت ملی را وانایی یک کشور در حفظ ارزشهای فردی در برابر تهدیدهای خارجی می‌دانند. به تعبیری امنیت ملی یعنی دستیابی به شرایطی که به یک کشور امکان می‌دهد. از تهدیدهای بالقوه یا بالفعل خارجی و نفوذ سیاسی و اقتصادی بیگانه در امان باشد و در راه پیشبرد امر توسعه اقتصادی، اجتماعی، انسانی و تأمین وحدت و موجودیت کشور و رفاه عامه فارغ از مداخله بیگانگان گام بردارد. (محرابی و شعبانی، ۱۳۹۲: ۱۴۰). ترور به معنی دهشت افکنی، کشتن ناگهانی و غافلکشی می‌باشد؛ در اصطلاح هرگونه عملکرد یا تهدید برای ترساندن، آسیب رساندن به شهروندان، حکومت یا شخصیت‌های سیاسی گفته می‌شود، رخی از مهمترین ویژگی‌های تروریسم را می‌توان به صورت ذیل بیان نمود:

۱- ایجاد ترس و وحشت

۲- طبیعت کورکورانه‌ی ترور، بدین معنا که همه در معرض خطر آن قرار خواهند گرفت و شخص خاصی، مرد یا زن ندارد

۳- غافلگیرکننده بودن و پنهان بودن ترور

۴- دارا بودن اهداف سیاسی

۵- سازمان یافتگی

۶- خشونت

۷ مشارکت کم (حاتمی، ۱۳۹۰: ۲۵)

در جغرافیای سیاسی، عوامل موثر بر امنیت در درون یک واحد سیاسی را بر اساس نظریه نیروهای مرکزگرای و مرکزگرا بهتر می‌توان فهم نمود. این نظریه که در سال ۱۹۵۰ توسط ریچارد هارتشورن مطرح شد، برای اولین بار پیشنهاد شد که به جای جهان‌نگری ژئوپولیتیکی که تا قبل از جنگ جهانی دوم حادثه‌آفرین بود نقش دولت سرزمینی بعنوان مسئله اصلی جغرافیای سیاسی مورد توجه قرار گیرد و در میان نقش‌ها به حفظ تمامیت ارضی کشور و یکپارچه سازی آن اولویت داده شود؛ بصورتی که نواحی گوناگون و نامتجانس کشور به یک واحد منسجم و سازمان یافته تبدیل گردد. هارتشورن عقیده داشت که حکومت در رویارویی با چالشها، اعم از چالشهای بالقوه خارجی و داخلی درگیر تلاشی مداوم برای تحمیل سیطره خود بر قلمرو است. سرانجام و مهمتر اینکه، چون ما در جهانی زندگی می‌کنیم که در آن حیات دائمی هر واحد کشوری در معرض نابودی بدست کشورهای دیگر است، هر حکومتی باید در رقابت با علایق محلی و استانی و برای تضمین حد نهائی و وفاداری مردم در تمام مناطق کشور، در مخالفت صریح با وفاداری مردم نسبت به هر واحد حکومتی بیگانه تلاش کند. وی استدلال کرد که در درون کشور و در هر لحظه‌ای، توازن خاصی میان نیروهائی وجود دارد که وی آنها را نیروهای مرکزگرای و مرکزگرا نامید. نیروهای مرکزگرای نیروهائی هستند که کار دولت را برای یکپارچه کردن مردم و قلمرو در یک مجموعه منسجم و هماهنگ، مشکل می‌کنند. اختلافات فرهنگی، سیاسی یا اقتصادی میان جمعیتها یا موانع جغرافیائی (در سر راه) تماس میان مناطق مختلف همگی می‌توانند در حکم نیروهای مرکزگرای عمل کنند. اگر نیروهای مرکزگرای را بدون نظارت هر گونه سیستم متعادل کننده‌ای به حال خود واگذاریم موجب فروپاشی کشور می‌شوند. در مقابل نیروهای مرکزگرا در جهت عکس عمل کرده و اجزای کشور را بهم نزدیک می‌کنند. مهمترین نیروهای مرکزگرا چیزی بود که هارتشورن آن را علت وجودی حکومت نامید. علت وجودی یا اندیشه حکومت، در برگیرنده اعتقادات یا آرمانهای مهم خاصی است که می‌تواند بخش اعظم جمعیت یک کشور را با یکدیگر متحد سازد. هر چه میزان جمعیتی که از اندیشه حکومت حمایت نمی‌کنند، بیشتر باشند، آینده کشور احتمالاً از امنیت کمتری برخوردار خواهد بود.

هارتشورن در بین عوامل جداکننده (گروه‌های انسانی) علاوه بر ویژگیهای فرهنگی مثل زبان و مذهب از آموزش و استانداردهای زندگی، انواع نهادها و نگرش‌های اقتصادی، نگرش نسبت به تمایزات نژادی و طبقاتی و بویژه فلسفه سیاسی نام می‌برد وی وجود کشور را وابسته به تعادل پویا بین این نیروهای سازنده و مخرب می‌داند. نیروهای سازنده موجب ترکیب و اتحاد و پیوستگی و بقای کشوری می‌شوند: آنها شامل زبان و فرهنگ مشترک، تاریخ مشترک

طولانی و مرزهای مناسب هستند. نیروهای مخرب به از هم پاشیدن و جدائی درونی و تجزیه کشور کمک می کنند: آنها عبارتند از تقسیمات داخلی فرهنگ و زبان، تاریخ مشترک کوتاه مدت و مرزهای نزاع برانگیز. ادامه هستی کشور در گرو برتری نیروهای سازنده بر قدرتهای مخرب قرار دارد. برخی نیروهای مرکزگرایز و مرکزگرا را به دو دسته انسانی و طبیعی تقسیم می نماید:

۱- عوامل طبیعی: از جمله عوامل موثر در همبستگی و یکپارچگی ملی یک واحد سیاسی عوامل طبیعی می باشند که با توجه به شرایط خاص طبیعی حاکم بر آن کشور در ایجاد همگرایی یا واگرایی، بحران آفرینی و توسعه یافتگی و یا توسعه نیافتگی نواحی مختلف باید مورد ملاحظه قرار گیرند و مهمترین این عوامل عبارتند از: ناهمواریها، اقلیم، وسعت و شکل هندسی کشور. ۲- عوامل انسانی: بحث موزائیکی بودن یا یکدست نبودن جوامع، بحثی جدی در جغرافیای سیاسی است اکثر کشورهای جهان دارای تنوع قومی، نژادی، زبانی و فرهنگی در داخل مرزهای خود می باشند. گذشته از اینها بحثی که امروزه اختلافات اجتماعی کشورها را عمیق می سازد، بحث عدالت اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در میان ملتهاست. آشکار شدن نیروهای مرکزگرایز پاسخی به نبود یکی از این نوع بی عدالتیها می باشد که بصورت آتش زیر خاکستر شعله ور خواهد شد... (امیری، ۱۳۹۲: ۳۵۷).

محیط مورد مطالعه

روابط ایران و پاکستان سابقه ای طولانی دارد. این روابط برخاسته از دیدگاهها و میراث مشترک فرهنگی و سیاسی دو کشور است، میراث مشترکی که طیف وسیعی از مسائل فرهنگی، زبانی و مذهبی را در بر می گیرد و تاریخچه ای طولانی دارد. علاوه بر مسائل فرهنگی و قومی موضوع مهم دیگر که می تواند بر روابط دو کشور تأثیر داشته باشد مرز مشترک میان دو کشور در منطقه بلوچستان است که این مجاورت جغرافیایی همراه با ارتباطات اجتماعی و اقتصادی و قرابت نژادی بین مردم دو بلوچستان ایران و پاکستان دارای پیامدهای مهم و عمیقی بر روابط پاکستان و ایران بوده است. بلوچستان، یکی از چهار ایالات پاکستان، دارای نزدیکی جغرافیایی با ایران است، در واقع بخشی از این ناحیه در پاکستان و بخش دیگر آن در ایران و افغانستان واقع شده است. این منطقه یکی از عوامل اصلی و مهم در رابطه کلی بین پاکستان و ایران است. بلوچستان در چهره رقابت و کشمکش منافع قدرتهای محلی، منطقه ای و بین المللی واقع شده است و طیف گستردهای از مسائل و منافع، اعم از نگرانی های استراتژیک جهانی کشورهایی مانند ایالات متحده و چین و نگرانی های امنیتی اقتصادی منطقه ای هند، ایران، پاکستان و افغانستان و همچنین سیاست های انرژی به شیوه های مختلفی مسائل مربوط به آن را تحت تأثیر قرار داده است؛ بنابراین این منطقه در نظم موجود منطقه ای از اهمیت بسزایی برخوردار است و به تبع آن این اهمیت برای دو کشور ایران و پاکستان نیز پیامدهایی به همراه دارد (کهرآزه، ۱۳۹۶: ۱۵۶).

مرز ایران و پاکستان همواره با چالش هایی روبه رو بوده است. گرچه این چالش ها هرگز موجب رویارویی و درگیری مستقیم دوطرف نشده، اما در بسیاری از مواقع بر روابط میان دو کشور سایه سنگینی انداخته است. با این وجود؛ ایران و پاکستان همواره بر حسن همجواری تأکید داشته و از تشدید تنش ناشی از تهدیدهای مرزی دوری جسته اند و گواهی این ادعا موافقت نامه ها و معاهده نامه های متعددی است که دوطرف جهت صلح و آرامش مرزی منعقد نموده اند. سابقه این توافق ها به ۱۲۵۰ شمسی باز می گردد (سیمبر و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۹). نیاز امنیتی دو کشور به یکدیگر یکی از

مهمترین عوامل برقراری روابط استراتژیک بین ایران و پاکستان است. این امر به ویژه در بازه پاکستان که در معرض تهدید مداوم هند قرار دارد اهمیتی دوچندان می‌یابد. پاکستان همواره به دلیل مرزهای مشترک طولانی با افغانستان به دنبال دستیابی به عمق روابط استراتژیک در این کشور بوده است. سیاست خارجی پاکستان ارتباط تنگاتنگی با ملاحظات امنیت ملی در این کشور دارد. روابط خارج آن به گونه‌ای تنظیم شده است که نهایت امکان را برای تداوم موجودیت این کشور فراهم آورد (Paul, 2005: 54). در بحث ژئواستراتژیک، پاکستان ایران را به عنوان همسایه امن و شریک راهبردی خود به دلیل همجواری جغرافیایی انتخاب کرده است. عامل امنیت استراتژیک در مرزهای دو طرف عاملی مهم است و طرفین قراردادهای زیادی را در این مورد با هم امضا می‌کنند. مسئله بلوچستان نیز از نگرانی‌های مشترک طرفین است. قبل از انقلاب، محمد رضا پهلوی با ارسال سلاح به سرکوب شورشیان بلوچ توسط ارتش پاکستان کمک شایان توجهی کرد. بعد از انقلاب تحرکات ضدانقلاب و قدرت‌های بزرگ در نقاط کانونی بحران زای بین دو کشور از جمله منطقه بلوچستان، ایران و پاکستان را به این نتیجه رساند که سندهای امنیتی مشترکی را در مورد مسائل مرزی، ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی تدوین کنند (جوادی ارجمند و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۲). دوری از مرکز و در حاشیه قرار داشتن از مرکزیت سیاسی کشور، ترکیب قومی مذهبی منطقه، رشد فزاینده جریانات مذهبی به ویژه با تفکر سلفی‌گری و تشدید فعالیتهای تبلیغی آنها، ضعف ارتباطی با مرکز، عدم توسعه یافتگی اقتصادی، فقر و بیکاری بالا و کمبود زیرساختهای توسعه، ضعف بنیانهای جغرافیایی، اقلیم خشن و پراکندگی نامناسب جمعیت به واسطه‌ی آن، احساس محرومیت نسبی، عدم تجانس قومی و مذهبی منطقه و اشتراکات فرهنگی با آن سوی مرز، وجود طوایف متعدد و حاکمیت ساختار قبیل‌های از عمدترین چالشهای مربوط به حوزه داخلی در حوزه امنیت جنوب شرق هستند (محمد حسینی و علی پور، ۱۳۹۱: ۱۷۳)؛ بنابراین، این منطقه نه تنها امنیت دو کشور همسایه جمهوری اسلامی ایران و پاکستان را دچار چالش کرده است بلکه به روابط میان این دو کشور نیز خدشه وارد کرده است.

جدول ۱: مولفه‌های ژئوپلیتیک ایران

مؤلفه‌ها	شرح
موقعیت ریاضی	۲۵ درجه و سه دقیقه الی ۳۹ درجه و ۴۷ دقیقه عرض شمالی و ۴۴ درجه و پنج دقیقه الی ۶۳ درجه و ۱۸ دقیقه طول شرقی
موقعیت نسبی	ایران سرزمینی است در غرب آسیا که از شمال به کشورهای ارمنستان، جمهوری آذربایجان، جمهوری ترکمنستان و دریای خزر و از خاور به ترکمنستان، افغانستان و پاکستان و از جنوب به دریای عمان و خلیج فارس و از غرب به عراق و ترکیه محدود است.
وسعت	۱۶۴۸۱۹۵ کیلومتر مربع
جمعیت	۸۱،۸۲۴،۲۷۰ نفر
اقوام	فارس ۶۱٪، آذری ۱۶٪، کرد ۱۰٪، لر ۶٪، بلوچ ۲٪، ترکمن ۲٪ و سایر ۱٪
زبان	فارس ۵۳٪، آذری ۱۸٪، کرد ۱۰٪، گیلکی و مازندرانی ۷٪، لر ۶٪، بلوچ ۲٪، عرب ۲٪ و سایر ۲٪
مذهب	
رودخانه‌ها	هیرمند، هریرود، اترک، آستاراچای و...
شهرهای مهم	تبریز، مشهد، اصفهان، آبادان، شیراز، کرمانشاه، اهواز و رشت
پایتخت	تهران
مرزهای سیاسی	۸۶۵ کیلومتر
تقسیمات کشوری	۳۱ استان
منابع	گاز، نفت و...

ایران تنها کشور منطقه خلیج فارس است که بیش از ۲۰۰۰ کیلومتر ساحل در خلیج فارس و دریای عمان دارد که طولانی‌ترین و گسترده‌ترین سواحل در بین کلیه کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس محسوب می‌شود. تنگه هرمز با ۱۸۷ کیلومتر طول و عرض ۵۵ تا ۹۶ کیلومتر یکی از ۱۴ گلوگاه استراتژیک و ممتاز جهان و همچنین یکی از ۷ گذرگاه دریایی واقع در جهان اسلام است که خلیج فارس را به دریای عمان پیوند می‌دهد و روزانه ۸۰ درصد نفت کشورهای منطقه که بیش از ۲۰ میلیون بشکه است از آن عبور می‌کند (خانی، ۱۳۸۰:۲۶۲).

باید اذعان داشت که ایران در جداول مربوط به صادرکنندگان نفت اوپک در سال ۲۰۱۲ میلادی با ثبت آمار ۲ میلیون و ۵۸۳ هزار بشکه پس از عربستان سعودی با توان ۶ میلیون و ۶۶۴ هزار بشکه صادرات در جایگاه دوم قرار دارد و پس از ایران نیز نیجریه با صادرات دو میلیون و ۴۶۴ هزار بشکه در مقام سومین صادرکننده نفت اوپک قرار گرفته است. در جدول صادرکنندگان جهانی نفت نیز ایران پس از عربستان و روسیه در جایگاه سوم قرار دارد (گلشنی و سهرابی، ۱۳۹۱:۱۷۴).

موقعیت جغرافیایی پاکستان

جمهوری اسلامی پاکستان، کشوری مسلمان در جنوب آسیا که در سال ۱۹۴۷ م، از هند جدا شد (عرفانی، ۱۳۹۵:۱۰۲۲)، با مساحت ۸۰۳۹۴۳ کیلومتر مربع به مرکزیت اسلام آباد در موقعیت جغرافیایی ۳۰ درجه عرض شمالی و ۷۰ درجه طول شرقی واقع شده که از شمال با افغانستان و چین، از شمال غربی با افغانستان، از شمال شرقی و مشرق با هند و از مغرب با ایران همسایه است و از جنوب و جنوب غربی نیز به دریای عمان محدود می‌شود. مساحت پاکستان (بدون احتساب کشمیر آزاد) ۷۹۶۰۹۵ کیلومتر مربع است. تقسیمات کشوری پاکستان نیز شامل چهار ایالت بلوچستان به مرکزیت کوئته، ایالت سرحد شمال غربی به مرکزیت پیشاور، ایالت پنجاب به مرکزیت لاهور، ایالت سند به مرکزیت بندر کراچی و یک منطقه فدرال پایتخت (اسلام آباد) است (میر کوشش و مظاهری، ۱۳۹۲:۱۶۲). مولفه های ژئوپلیتیکی کشور پاکستان از یک سو جغرافیایی و سیاسی بوده و از سوی دیگر می‌توانند به عنوان مولفه های داخلی و خارجی نیز محسوب شوند (علی پور و سیاح، ۱۳۹۵:۵۰).

از نظر جغرافیایی می‌توان پاکستان را به سه بخش عمده تقسیم کرد که این سه بخش عبارت است از ۱- منطقه کوهستانی شمالی که محل تقاطع سه رشته کوه عظیم جهان (هندوکش، قراقرم و هیمالیا) بوده ۲- فلات بزرگ بلوچستان که در جنوب غربی به طور پراکنده گسترش یافته ۳- دشت های پنجاب و سند در اطراف رود سندگرچه در بسیاری از منابع، مناطق جغرافیایی پاکستان به تقسیمات کوچکتری ترسیم شده است؛ اما سه منطقه طبیعی یاد شده، به راحتی می‌تواند سیستم ارتباط مناسبی را با کشورهای دیگر برقرار کند. افزون بر این، وجود بندر بزرگ کراچی در جنوب این کشور باعث شده است تا پاکستان از امکانات لازم جهت دسترسی به آب‌های آزاد برخوردار باشد. ذکر این نکته ضروری است که اقیانوس هند مؤثرترین عامل در تسهیل ارتباطات این کشور با سایر کشورها به شمار می‌آید. طول سواحل این کشور، ۱۰۴۶ کیلومتر است و آب و هوای آن گرم و خشک می‌باشد. از لحاظ منابع طبیعی کشور چندان غنی به شمار نمی‌آید.

جدول ۲: مولفه های ژئوپلیتیک پاکستان

مؤلفه ها	شرح
موقعیت ریاضی	۳۶ درجه عرض جغرافیایی و ۶۱ الی ۷۵ درجه طول شرقی
موقعیت نسبی	پاکستان در جنوب غربی آسیا واقع شده است. طولانی‌ترین فاصله شمالی شرقی تا جنوب غربی این کشور ۱۸۷۵ کیلومتر و جنوب شرقی تا شمال غربی آن ۱۰۰۶ کیلومتر است. ۸۱۴ کیلومتر نیز مرز ساحلی دارد.
وسعت	۸۰۳، ۹۴۰ کیلومتر مربع
جمعیت	۲۰۷،۸۶۲،۵۱۸ نفر
اقوام	پنجابی‌ها ۴۴٫۷٪، بلوچها ۳٫۶٪، پشتون‌ها ۱۵٫۴٪، سندیاها ۱٫۱٪، سرائیکی ۸٫۴٪، مهاجر اردو ۷٫۶٪ و سایرین ۶٫۳٪
زبان	پنجابی ۴۸٪، سندھی ۱۲٪، سرائیکی ۱۰٪، برآهویی ۱٪، پشتو ۸٪، اردو ۸٪، بلوچی ۳٪، هندو ۲٪، بروشاسکی و سایر گویش‌ها ۸٪
مذهب	۹۶٪ مسلمان، ۸۵-۹۰٪ سنی، ۱۰-۱۵٪ شیعه، مسیحی و هندو ۳٫۶٪
شهرهای مهم	کراچی، کوئته، لاهور، راولپنڈی، پشاور، ایالت جامو و کشمیر، اسلام‌آباد
پایتخت	اسلام‌آباد
مرزهای سیاسی	A افغانستان ۲۶۷۰ کیلومتر، چین ۴۳۸ کیلومتر، هند ۳۱۹۰ کیلومتر، ایران ۹۵۹ کیلومتر
تقسیمات کشوری	پنج ایالت، یک منطقه خودمختار قبایلی، یک منطقه فدرال پایتخت (اسلام‌آباد) و دو منطقه مربوط به جامو و کشمیر
منابع	نفت، گاز، انرژی‌های تجدیدپذیر

منبع: www.cia.gov/

یافته‌ها

۱- وجود مرزهای طولانی مشترک

مرزهای ایران علاوه بر تنوع، دارای ویژگی‌هایی چون کم بودن جمعیت در مناطق کوهستانی و کویری، توسعه نیافتگی مناطق مرزی در مقایسه با سایر مناطق، وجود قومیت‌های متنوع در اطراف مرزها که با مردمان آن سوی مرزهای خود دارای اشتراکات فرهنگی و نژادی هستند، عدم توانایی برخی از کشورهای همسایه در برقراری امنیت در مرزهای مشترک خود با جمهوری اسلامی ایران و قرار گرفتن بیش از نیمی از استان‌های کشور در مناطق مرزی است. پاکستان و ایران دارای مرزهای مشترک طولانی با یکدیگر می‌باشند. مرزهای مشترک ایران و پاکستان از نظر جغرافیایی جزئی از فلات بلوچستان به شمار می‌رود. (میر کوشش و مظاهری، ۱۳۹۲: ۱۶۷۷) گرچه مرز ایران و پاکستان از ملک سیاه تا خلیج گواتر ادامه دارد، اما از نظر تهدید استراتژیک امن‌ترین مرز برای دو کشور محسوب می‌شوند اما از نظر کارکردی از جمله تردهای غیر مجاز، قاچاق و نقش آن در واگرایی‌ها در شمار مرزهای آسیب‌پذیر و ناامن برای ایران محسوب می‌شود. عملکرد نامناسب این مرز در واقع ریشه در تکوین دارد. (کریمی پور، ۱۳۷۹: ۱۶۹) لذا ۴۳/۸ درصد جامعه آماری معتقدند وجود مرزهای طولانی مشترک را روابط امنیتی ایران و پاکستان موثر بوده است. ۴۰/۶ درصد در حد زیاد و ۱۰ درصد در حد تا حدودی و کم و ۵/۲ درصد در حد بسیار کم تأثیر این مولفه را بیان نموده‌اند.

جدول ۳: وجود مرزهای طولانی مشترک

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۶۸	۱۵۶	۳۶	۴	۲۰
درصد	۴۳٫۸	۴۰٫۶	۹٫۴	۱	۵٫۲

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۲- قرارگرفتن دو کشور در مجاورت افغانستان

شاید اولین و مهمترین عامل در تامین امنیت مرز وضعیت روابط سیاسی دو کشور همسایه است. در واقع امنیت یا عدم امنیت مرزی تا حدود بسیار زیادی به همین عامل بستگی دارد و بین نوع رابطه ی سیاسی و میزان امنیت مرزی رابطه

ی مستقیم وجود دارد. وجود رابطه سیاسی حسنه بین دو کشور باعث ایجاد همکاری در زمینه های مختلف از جمله در زمینه تامین امنیت مرزهای دو کشور می‌شود. (زرقانی، ۱۳۸۱: ۱۷۰) از میان همسایگان شرقی، افغانستان از زمان حمله شوروی تاکنون درگیر جنگ بوده و تنها در سالیان اخیر اوضاع سیاسی داخلی آن کمی بهبود یافته است اما هنوز هم با چالشهای جدی از جمله قدرت گیری دوباره طالبان و القاعده، فقر عمومی، تروریسم و ناامنی عمومی و آشفته‌گی اقتصادی روبرست. موارد مذکور سبب افزایش تولید مواد مخدر در این کشور شده است. تجارت و ترانزیت مواد مخدر از خاک پاکستان به ایران سبب نابسامانیهای امنیتی در مناطق مرزی ایران و پاکستان شده و دامنه ی آن به نواحی داخلی نیز کشیده می‌شود (پسشگاهی فرد و میرزاده کوهشاهی، ۱۳۹۳: ۷۴) جدول زیر بیانگر این است که بالغ بر ۸۷ درصد در حد بسیار زیاد و زیاد معتقدند قرار گرفتن دو کشور در مجاورت افغانستان قرار گرفتن دو کشور در مجاورت افغانستان موجب طراحی الگوی روابط امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم در سال های اخیر شده است.

جدول ۴: قرار گرفتن دو کشور در مجاورت افغانستان

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدوی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۶۸	۱۶۸	۲۸	۲۰	-
درصد	۴۳،۸	۴۳،۸	۷،۲	۵،۲	-

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۳- وجود فضای طبیعی مستعد برای توسعه دریایی

جمهوری اسلامی ایران با داشتن حدود ۵۸۹۹ کیلومتر خط ساحلی و قرار گرفتن در کنار خلیج فارس، دریای عمان و دریای مازندران یک کشور دریایی محسوب می‌شود. ایران با سابقه حضور تاریخی در عرصه دریا، توانمندی های فنی و سرمایه غنی انسانی، می تواند اساس اقتدار اقتصادی، سیاسی و نظامی خود را بر پایه توسعه دریایی بنا کند (بصیری و محسن زاده، ۱۳۹۶: ۲) وجود فضای طبیعی بکر و مستعد می تواند موجب توسعه دریایی و همکاری های اقتصادی و شود و زمینه توسعه اقتصادی را در منطقه به وجود آورد. ۲۹،۲ در حد بسیار زیاد، ۲۶ در حد زیاد، ۲۸،۱ درصد تا حدودی، ۷،۳ در حد کم و ۹،۴ درصد در بسیار کم وجود فضای طبیعی مستعد برای توسعه دریایی از پاسخ گویان معتقدند وجود فضای طبیعی مستعد برای توسعه دریایی می تواند در طراحی الگوی روابط امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم در سال های اخیر شود.

جدول ۵: وجود فضای طبیعی مستعد برای توسعه دریایی

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدوی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۱۲	۱۰۰	۱۰۸	۲۸	۳۶
درصد	۲۹،۲	۲۶	۲۸،۱	۷،۳	۹،۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۴- قرار گرفتن در کانون بحران خیز خاورمیانه

منطقه خاورمیانه با تاریخ پرفراز و نشیب، عرصه ای گرفتار استعمار، جنگ، اشغال و در عین حال محل خیزش حرکت های استقلال طلبانه تلقی می‌شود که با در اختیار داشتن ذخایر عظیم نفت و گاز و موقعیت ژئوپلیتیک حساس از اهمیت ویژه ای در سطح بین‌المللی برخوردار است. خاورمیانه یکی از مهمترین مناطق جهان محسوب شده و در قرن جدید نیز همچنان در سیاست های بین‌المللی از اهمیت و جایگاه استراتژیک برخوردار است که با حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای و در راس آنها ایالات متحده آمریکا تبدیل به بحرانی ترین منطقه جهان شده است و کشورهای خاورمیانه

همواره در فضای ژئوپلیتیک تعارض آمیزی قرار داشته‌اند. ۷۸ درصد در حد بسیار زیاد و زیاد معتقدند قرار گرفتن در کانون بحران خیز خاورمیانه می‌تواند در طراحی الگوی روابط امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم در سال‌های اخیر شود. موثر باشد. ۲۲/۷ درصد در حد کم و تا حدودی این مورد را بیان نموده‌اند و فقط ۱ درصد تأثیر این مولفه را در حد کم بیان نموده‌اند.

جدول ۶: قرار گرفتن در کانون بحران خیز خاورمیانه

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۳۶	۱۶۴	۶۴	۱۶	۴
درصد	۳۵،۴	۴۲،۷	۱۶،۷	۴،۲	۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۵- ضعف اقتصاد محلی

در مرز ایران و پاکستان محروم‌ترین استان یعنی استان سیستان و بلوچستان قرار دارد که محروم‌ترین استان کشور است. بیکاری گسترده، تعداد اندک مراکز تولیدی و صنعتی، کم رونقی کشاورزی، دامداری و معادن از این موضوع حکایت دارد. بخشی از این موارد ریشه در وضعیت جغرافیایی منطقه دارد و برخی نیز زاینده ی مدیریت نامناسب فضای ملی است. ۳۳،۳ درصد در حد بسیار زیاد و ۳۶،۵ درصد در حد زیاد و ۲۱،۹ درصد تا حدودی و ۵/۳ درصد در حد کم و بسیار کم ضعف اقتصاد محلی را در طراحی الگوی روابط امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم در سال‌های اخیر شود.

جدول ۷: ضعف اقتصاد محلی

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۲۸	۱۴۰	۸۴	۲۰	۱۲
درصد	۳۳،۳	۳۶،۵	۲۱،۹	۵،۲	۳،۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۶- قاچاق (سوخت، کالا، سلاح و انسان)

عدم زیر ساخت های اقتصادی، کمبود امکانات و نارسایی های نشات گرفته از محرومیت و گسترش فقر و بیکاری، بستر مناسبی را برای باندهای قاچاق مواد مخدر، سوخت، سلاح و حتی انسان فراهم نموده است. ۴۱/۸ درصد در حد بسیار زیاد و زیاد و ۲۱،۹ تا حدودی تأثیر ضعف اقتصاد محلی در طراحی الگوی روابط امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم در سال‌های اخیر بیان نمودند، ۶،۳ درصد در حد کم تأثیر این مولفه را بیان نموده‌اند و هیچ یک از پاسخگویان این مساله را در حد بسیار کم بیان نداشته‌اند که این مساله ناشی از تأثیر مهم این گویه دارد.

جدول ۸: قاچاق (سوخت، کالا، سلاح و انسان)

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۲۸	۱۴۸	۸۴	۲۴	-
درصد	۳۳،۳	۳۸،۵	۲۱،۹	۶،۳	-

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۷- مافیای مواد مخدر

تولید و قاچاق مواد مخدر در کشورهای همسایه شرقی ایران دارای آثار و پیامدهای زیانباری برای همسایه های این کشور به ویژه جمهوری اسلامی ایران است. مجاورت ایران با پاکستان و همچنین قرار گرفتن ایران در مسیر اصلی قاچاق مواد مخدر، امنیت مناطق مرزی شرق به طور خاص و امنیت کل کشور را به طور عام از حیث سیاسی، امنیتی،

اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مورد تهدید جدی قرار داده است. قاچاق مواد مخدر، کالا، تردد های غیر مجاز مرزی، قاچاق انسان، افزایش درگیری ها و نا امنی های مرزی، افزایش قتل، شرارت، گروگان گیری در مناطق مرزی، شیوع اعتیاد و پیامدهای منفی متعدد آن از جمله این تهدیدات است. (سیمبر و پروازی، ۱۳۹۳: ۱۵) ۸۶ درصد از پاسخگویان گزینه بسیار زیاد و زیاد را انتخاب نموده اند، مابقی پاسخگویان گزینه های تاحدودی و کم و بسیار کم را انتخاب نموده اند، پاسخ ها نشان می دهد که مافیای مواد مخدر و حل بحران این مساله نقش مهمی در طراحی الگوی روابط امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم در سال های اخیر داشته است.

جدول ۹: مافیای مواد مخدر

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدوی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۷۶	۱۵۶	۳۶	۸	۸
درصد	۴۵٫۸	۴۰٫۶	۹٫۴	۲٫۱	۲٫۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۸- مطالبات هویتی و قومی

یکی از مهم ترین شاخص های جغرافیای انسانی جمهوری اسلامی ایران نیز وجود موزائیک های قومی فرقه ای است که در استان های مرزی محسوس تر است و هر گونه گسترش خشونت های فرقه ای در کشورهای همسایه براساس قانون مجاورت می تواند به شهرهای مرزی جمهوری اسلامی ایران نیز تسری یافته و ضرایب انتظامی امنیتی استان های مرزی را با چالش های جدی مواجه کند.

بی ثباتی نارضایتی قوم بلوچ در هر دو کشور ایران، پاکستان و پیامدهای آن برای تمامیت ارضی آنها است که یکی از ابعاد پایدار ژئوپلیتیکی است. گرایشهای قومی در بستری از پیوستگیها و وابستگیهای ایلی و قبیلهای تجلی پیدا کرده و نخبگان قومی به خلق ادبیات، اسطوره ها، قهرمانان، ریشه های تاریخی، ریشه های نژادی، مقاومت و دشمنان مشترک برای خلق هویت قومی ملی بلوچ پرداخته اند. آنچه موجب رشد گروه ها و جریانهای واگردان ناحیه سیستان شده محرومیت در تمام ابعاد عم از اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، بهداشتی، علمی است که رشد جمعیت نیز متأثر ساخته است. (متقی و عباسپور، ۱۳۹۷: ۱۶۶). شکاف های مذهبی قومی در پیدایش کشمکشهای افراط گرایانه است و شکاف ریشه دار قومی و زبانی به طور اجتناب ناپذیری، مشکلات پیچیده های را برای یکپارچگی سیاسی و تأمین نظم سیاسی و ثبات پایدار، به وجود می آورد، ۲۷٫۱ درصد بسیار زیاد، ۴۵٫۸ زیاد، ۱۷٫۷ درصد تاحدودی، ۹٫۴ درصد در حد کم مطالبات هویتی و قومی را در طراحی الگوی روابط امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم را نشان می دهد.

جدول ۱۰: مطالبات هویتی و قومی

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدوی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۰۴	۱۷۶	۶۸	۳۶	-
درصد	۲۷٫۱	۴۵٫۸	۱۷٫۷	۹٫۴	-

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۹- نقش کشورهای فرامنطقه‌ای

آنچه امروزه در پیرامون ایران به ویژه در مرزهای جنوب شرقی می گذرد، تأثیرگذاری و حضور کشورهای منطقه ای و فرامنطقه ای است که هر کدام از آنها به نحوی در این منطقه، حسب منافع و اهداف خود به ایفای نقش می پردازند. برخی از این کشورها در زمره کشورهای ناامن و از نظر سیاسی بی ثبات به شمار می روند و عموماً تنش ها و بحرانی های

را برای کشورهای دیگر به وجود می‌آورند. ۶۹/۸ درصد در حد بسیار زیاد و زیاد و ۲۲،۹ درصد تا حدودی، ۵،۲ درصد کم، ۲،۱ درصد بسیار کم، طراحی الگوی روابط امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم را نشان می‌دهد.

جدول ۱۱: نقش کشورهای فرامنطقه‌ای

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۲۸	۱۴۰	۸۸	۲	۸
درصد	۳۳،۳	۳۶،۵	۲۲،۹	۵،۲	۲،۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۱۰- تحریکات گروه‌های تکفیری در نقاط کانونی بحران زا

اساساً هر اندیشه‌ای از جمله اندیشه‌های افراط‌گرایانه، پدیده‌ای آنی و ناگهانی نیست که بی‌زمینه و انگیزه، ناگاه به گونه جامع و مانع در نقطه‌ای سربرآورد و سپس به سرعت گسترش یابد و بر محیط پیرامونش اثر گذارد. با قرار گرفتن پاکستان در مسیر طرح‌های راهبردی، امنیتی و سیاسی غرب، تمایزها و اختلافات مذهبی، فرقه‌ای در پاکستان تشدید شد. با روند رو به تزاید و افراط‌گرایی سلفی و تکفیری در جنوب آسیا، تشدید خشونت‌های فرقه‌ای ضد شیعی از مهمترین چالش‌های پیش روی پاکستان است. افراط‌گرایان پاکستان در سایه‌ی سکوت معنادار دولت مرکزی چنین تبلیغ می‌کنند که شیعیان کافرند و سه راه بیشتر ندارند یا باید دست از مذهب خود بردارند و مسلمان شوند یا مبلغی ثابت به عنوان جزیه بپردازند و یا این که از این مناطق کوچ کنند. ۳۴،۴ درصد در حد بسیار زیاد، ۴۲،۷ درصد تا ۲۲/۹ تا حدودی و کم جامعه آماری تحریکات گروه‌های تکفیری در نقاط کانونی بحران زا را در طراحی الگوی روابط امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم را بیان نموده‌اند.

جدول ۱۲: تحریکات گروه‌های تکفیری در نقاط کانونی بحران زا

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۳۲	۱۶۴	۷۶	۱۲	-
درصد	۳۴،۴	۴۲،۷	۱۹،۸	۳،۱	-

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۱۱- جایگاه شیعیان در ساختار سیاسی دو کشور

روی کار آمدن حکومت شیعی در ایران یکی از عوامل مؤثر بر ژئوپلیتیک منطقه بود که حساسیت غرب و قدرتهای منطقه‌ای را نسبت به کشورهای دارای جمعیت شیعه برانگیخت. کشور پاکستان به دلیل همجواری با ایران، وجود میراث مشترک فرهنگی-مذهبی و جمعیت فراوان شیعیان، تأثیرات زیادی از انقلاب ایران پذیرفت. می‌توان گفت که انقلاب ایران موجب احیای حیات سیاسی-اجتماعی و سیاسی و تشکیلاتی شدن شیعیان پاکستان شد. این موضوع مقابله و عکس‌العمل گروه‌های افراطی سنی مذهب را به دنبال داشت. از طرفی کشورهای منطقه مانند عربستان که رقابت ایدئولوژیکی با ایران دارند همواره با حمایت از گروه‌های تکفیری و سلفی، سعی در ایجاد تفرقه در بین شیعیان و اهل سنت پاکستان داشته‌اند، اما پاکستان با توجه به شرایط ژئوپلیتیکی و موقعیت جغرافیایی خود همواره تلاش کرده است که روابط حسنه خود را با هر دو کشور عربستان و ایران حفظ کند، زیرا پاکستان از یک سو ایران را همسایه و شریک راهبردی و تعیین‌کننده خود در منطقه می‌داند و هرگز نمی‌خواهد این رابطه حسنه را از دست دهد و از سوی دیگر وجود جمعیت فراوان شیعه که پس از انقلاب اسلامی ایران به جمعیتی فعال در عرصه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی پاکستان تبدیل شده‌اند به مثابه یک گروه فشار و تأثیرگذار در تنظیم سیاست‌های خود در ارتباط با کشورهای

منطقه به ویژه ایران می‌داند و نمی‌تواند رویکرد شیعیان که بالغ بر ۲۰ درصد از جمعیت پاکستان را تشکیل می‌دهند نادیده بگیرد (مهکویی و باویر، ۱۳۹۵: ۲۲۸) ۲۰٫۸ درصد در حد بسیار زیاد، ۴۰٫۶ درصد زیاد، ۲۹٫۲ درصد تا حدودی، ۵٫۲ درصد کم، ۴٫۲ درصد بسیار کم جایگاه شیعیان در ساختار سیاسی دو کشور را در طراحی الگوی روابط امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم موثر دانسته‌اند.

جدول ۱۳: جایگاه شیعیان در ساختار سیاسی دو کشور

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم
تعداد	۸۰	۱۵۶	۱۱۲	۲۰	۱۶
درصد	۲۰٫۸	۴۰٫۶	۲۹٫۲	۵٫۲	۴٫۲

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۱۲- دوری از مرکز و در حاشیه قرار داشتن استان سیستان و بلوچستان

استان سیستان و بلوچستان و بطور ویژه منطقه ی بلوچستان به عنوان منطقه ی همجوار با مرز ایران و پاکستان که با مساحت ۱۷۳۴۶۱ کیلومتر مربع بخش قابل توجهی از فضای سرزمینی ایران را پوشش می‌دهد دارای اختلافات فرهنگی، قومی و مذهبی با بدنه ی اصلی کشور است از لحاظ مذهبی بیش از ۹۵ درصد بلوچهای استان سیستان و بلوچستان سنی مذهبند؛ و از لحاظ زبانی و فرهنگی نیز تا حدودی دارای تمایزات فرهنگی و زبانی با سایر نقاط کشورند. تفاوت‌های مذکور سبب شده است که آنها کمتر امکان مانور، مشارکت و خودنمایی در فضای سیاسی و اداری ایران پیدا کنند، این امر از یکسو معلول عوامل داخلی بلوچستان از جمله فقر فرهنگی، ظهور مقطعی اندیشه های واگرایانه و قهرجویانه و از سوی دیگر ناشی از فقدان مدیریت عدالت‌گرای سرزمینی و سیاسی در کشور است که در هیچ کدام از برهه های تاریخی معاصر امکان مشارکت زیادی در قدرت را به شهروندان بلوچ کشور ندادهاست. به گونه‌ای که آنها در طول تاریخ همواره در حاشیه حیات سیاسی قرارداشته و امروزه نیز به همین روند ادامه می‌دهند. این انزوای سبب نوعی نارضایتی از دولت شده که به صورت اعتراضات خاموش و معنیدار نمود پیدا میکند و گاهی نیز بهانه را برای تندروهایی فراهم کرده که اقتدار دولت را در این منطقه با شرارت، ناامنی و عملیات تروریستی، تبلیغات جدایی طلبی و اگرایی خدشه دار کرده‌اند. (پیشگاهی فرد و میرزاده کوهشاهی، ۱۳۹۳: ۷۱) جدول و نمودار زیر نظر جامعه آماری دوری از مرکز و در حاشیه قرار داشتن استان سیستان و بلوچستان در طراحی الگوی روابط امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم را نشان می‌دهد.

جدول ۱۴: دوری از مرکز و در حاشیه قرار داشتن استان سیستان و بلوچستان

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۰۴	۱۵۲	۸۸	۳۲	۸
درصد	۲۷٫۱	۳۹٫۶	۲۲٫۹	۸٫۳	۲٫۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۱۳- تردهای غیرمجاز مرزی

مرزهای هرکشور براسقلال و حاکمیت ملی و تمامیت ارضی و امنیت داخلی اوضاع اقتصادی فرهنگ و ایدئولوژی دیپلماسی و نیروی نظامی آن کشور اثرمستقیم و گسترده دارد بدین لحاظ توجه به وضعیت مرزها و ساماندهی وضعیت معیشتی مرزنشینان همواره ازاهمیت و اولویت خاصی برخوردار بوده و دولت‌ها برای کنترل مرزهای خود ناچار به سرمایه گذاری می‌باشند چون ریشه عمده ای ازمشکلات را که درداخل کشور بروز میکند ازمرزها نشات گرفته و

اگر کنترل مطلوبی در مرزها صورت نگیرد نه تنها امنیت در مرز بلکه در داخل کشور هم تامین نخواهد شد (نجفی، ۱۳۹۳: ۱). مرزهای کنترل شده حاکمیت دولت را در تمامی قلمرو آن کشور تثبیت نموده و بر عکس هرگونه ضعفی در مرزها موجب وارد شدن خدشه بر حاکمیت و امنیت آن کشور می‌شود؛ یکی از عوامل مهمی که موجب خدشه به این امر می‌شود، تردهای غیر مجاز مرزی است. جدول و نمودار زیر نظر جامعه آماری در مورد تردهای غیرمجاز مرزی طراحی الگوی روابط امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم را نشان می‌دهد.

جدول ۱۵: تردهای غیرمجاز مرزی

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدوی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۳۲	۱۵۶	۸۰	۱۲	۴
درصد	۳۴،۴	۴۰،۶	۲۰،۸	۳،۱	۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۱۴- سرمایه گذاری و نفوذ عربستان در پاکستان

دولت عربستان با حمایت های مالی به دولت پاکستان و فرقه های افراطی موجود در پاکستان و نیز با تاسیس مدارس و دانشگاه های وهابی به روی دولت پاکستان و افکار عمومی مردم آن سرزمین تأثیر گذاشته و روز به روز به شکاف بین سنی و شیعه دامن می زند که حاصل آن کشتار بی رحمانه شیعیان پاکستانی است که ایران را به عنوان همسایه و نیز بزرگترین کشور شیعی جهان تحت تاثیر قرار می‌دهد. از سوی دیگر ورود جهادگران افراطی سنی به خاک ایران در مناطق سیستان بلوچستان و انجام عملیات های انتحاری و بمب گذاری ها و قتل و غارت ها و عدم پیگیری جدی از سوی دولت پاکستان باعث شده است مشکل و چالش بین ایران و پاکستان بیشتر شود. جدول و نمودار زیر نظر جامعه آماری در مورد سرمایه گذاری و نفوذ عربستان در پاکستان طراحی الگوی روابط امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم را نشان می‌دهد.

جدول ۱۶: سرمایه گذاری و نفوذ عربستان در پاکستان

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدوی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۷۲	۱۳۲	۵۶	۲۰	۴
درصد	۴۴،۸	۳۴،۴	۱۴،۶	۵،۲	۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۱۵- مسأله ی تحدید امنیت مرزی میان دو کشور

خط مرزی ایران - پاکستان به فاصله ی ۹۵۹ کیلومتر (۵۹۶ مایل) است که این دو کشور را از یکدیگر جدا می‌کند. این مرز از نقطه تقاطع مشترک ایران، پاکستان و افغانستان آغاز می‌شود و خطی نسبتاً مستقیم به سمت جنوب شرقی را دنبال می‌کند تا به چشمه‌های آب گرمی برسد. در انتها، مرز به خلیج گواتر در دریای عمان ختم می‌شود. ارتش پاکستان بعد از تحدید مرز خود با افغانستان در نظر دارد نوار مرزی مشترک با ایران به طول ۹۷۰ کیلومتر را حصارکشی کند. این مساله به عنوان یک مولفه مهم در روابط امنیتی دو کشور مورد توجه است. پاسخ جامعه آماری که خود از متخصصین این حوزه در شرق کشور بوده اند تأثیر و اهمیت این گویه را بیان می‌کند. ۸۱/۲ درصد تأثیر این مولفه را در حد بسیار زیاد و زیاد بیان نموده اند.

جدول ۱۷: مسأله ی تحدید امنیت مرزی میان دو کشور

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدوی	کم	بسیار کم
تعداد	۸۸	۲۲۴	۴۴	۲۴	۴
درصد	۲۲،۹	۵۸،۳	۱۱،۵	۶،۳	۱

۱۶- رفع محرومیت و ایجاد اشتغال در منطقه مرزی

امنیت پایدار موضوع مهمی است که بخشی از آن از طریق ایجاد اشتغال، مردم یاری و رفع محرومیت‌ها ایجاد می‌شود، فقدان اشتغال پایدار و ضعف زیرساخت‌ها از یکسو و فاصله جغرافیایی و بُعد مسافت استان‌های مرزی با مرکزیت کشور باعث شده تا برخی از منطق مرزی به محل نسبتاً مناسبی برای قاچاق کالا بدل شوند. کمبود امکانات، ضعف در زیرساخت‌های رفاهی، توسعه نیافتگی و محدودیت فرصت‌های شغلی در استان‌های مرزی، موید توزیع نامتوازن و نامتعادل امکانات در این مناطق در مقایسه با کلان‌شهرها است. رفع محرومیت و ایجاد اشتغال در منطقه مرزی زمینه توسعه و عدم مهاجرت را در منطقه مرزی فراهم می‌کند. جدول و نمودار زیر پاسخ‌های جامعه آماری را در مورد این گویه "رفع محرومیت و ایجاد اشتغال در منطقه مرزی" بیان می‌نماید.

جدول ۱۸: رفع محرومیت و ایجاد اشتغال در منطقه مرزی

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدوی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۴۸	۱۳۶	۶۰	۲۸	۱۲
درصد	۳۸،۵	۳۵	۱۵،۶	۷،۳	۳،۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۱۷- تاسیس مدارس دینی وابسته به فرقه دیوبندی و وهابیت در پاکستان

آنجا که اکثر قریب به اتفاق گروه‌های تروریستی در کشورهای اسلامی دارای ماهیت مذهبی و اهداف ایدئولوژیک هستند، مهمترین و تاثیرگذارترین دلایل شکل‌گیری و رشد این گروه‌ها در چهار دهه گذشته در جهان اسلام حاصل ترویج و رشد اندیشه‌های افراطی همچون وهابیت و دیوبندی بوده است. در واقعا ماهیت و تعالیم خشونت‌آمیز و تکفیری چنین فرقه‌هایی عامل اصلی بسیاری از خشونت‌های تروریستی در کشورهای اسلامی است. وهابیت یکی از موفق‌ترین جریان‌های ساختگی است که با مدیریت قدرتهای استکباری توانسته اتحاد امت اسلامی را به تفرقه و تشتت تبدیل کند. وهابیت اولین جریان در تاریخ اسلام بود که معنای جهاد را توسعه داد و جنگیدن با مسلمانان مخالف خود را جهاد و مخالفان خود را کافر و واجب‌القتل دانست. یکی دیگر از فرقه‌هایی که مسئول بسیاری از حملات تروریستی در منطقه جنوب آسیاست، فرقه انحرافی دیوبندی است. این فرقه مذهبی، امروز در پاکستان بسیار گسترده شده است. دیوبندیها با مکتب امامان شیعه به شدت مخالف هستند و هرگونه تفسیر و نوآوری در منابع مذهبی را رد می‌کنند. (اطاعت و دبیری، ۱۳۹۵: ۳۶) تاسیس مدارس دینی وابسته به فرقه دیوبندی و وهابیت در پاکستان بر کشورهای منطقه و جهان اسلام تأثیر گذاشته است، با توجه به همسایگی ایران با مرزهای طولانی با کشور پاکستان این گویه بر روابط امنیتی دو کشور ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم تأثیر گذار بوده است.

جدول ۱۹: تاسیس مدارس دینی وابسته به فرقه دیوبندی و وهابیت در پاکستان

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدوی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۱۶	۱۶۰	۷۶	۲۴	۸
درصد	۳۰،۲	۴۱،۷	۱۹،۸	۶،۳	۲،۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

اقدامات تروریستی گروه‌هایی مانند طالبان، لشکر جنگوی و سپاه صحابه در پاکستان

تروریسم در پاکستان برای اولین بار درست پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران شروع شد که هدف اصلی آن بازداشتن شیعیان پاکستان از قدرت گرفتن در کشور بوده است. برای این کار سپاه صحابه تشکیل شد که بعدها

انشعابات دیگری از آن بوجود آمد که مهم ترین آن لشکر جنگوی بوده و هدف اصلی آن کشتار شیعیان پاکستان است. در طول سالیان گذشته این جنبش فکری خشونت طلب و ستیزه جوی در جنوب پنجاب و بخش‌های از ایالت مرزی شمال غربی و نیز برخی از مناطق شهری از جمله پایتخت و کراچی و کوئته ریشه دوانده است. القاعده و طالبان در پاکستان و به ویژه در بخش‌هایی از پنجاب و ایالت مرزی شمال غربی حضور جدی و پررنگی دارند که اخیراً حضور آنان در بلوچستان هم بسیار پررنگ بوده است و دست به کشتار بی‌گناهان زده اند.

جدول و نمودار زیر نظر پاسخ گویان در مورد اقدامات تروریستی گروه‌هایی مانند طالبان، لشکر جنگوی و سپاه صحابه در پاکستان و تأثیر آن را بر روابط امنیتی دو کشور ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم را نشان می‌دهد.

جدول ۲۰: اقدامات تروریستی گروه‌هایی مانند طالبان، لشکر جنگوی و سپاه صحابه در پاکستان

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تاحدوی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۳۲	۱۵۶	۸۴	۸	۴
درصد	۳۴,۴	۴۰,۶	۲۱,۹	۲,۱	۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

شکل‌گیری و فعالیت‌های گروهک‌های جندالله، انصار الله و جیش العدل در سیستان و بلوچستان استان سیستان و بلوچستان با قرارگرفتن در منتهی الیه جنوب شرق کشور طی یک دهه اخیر شاهد افزایش شمار اقدامات تروریستی سازمان یافته در محیط جغرافیایی خود بوده که این حوادث تأثیرات منفی را بر روند فرآیند توسعه در این استان گذاشته است. حرکات تروریستی در استان سیستان و بلوچستان به دلیل هم‌مرز بودن با کشور پاکستان از گذشته به صورت پراکنده وجود داشت تا اینکه از یک بازه زمانی این حرکات به صورت نظم‌یافته و با حمایت‌های مختلف سرویس‌های امنیتی کشورهای غربی همراه شده است. ۳۷,۵ درصد در حد بسیار زیاد، ۳۹/۶ درصد در حد زیاد و ۱۹/۸ درصد تاحدودی و ۳/۱ درصد در حد کم و بسیار کم شکل‌گیری و فعالیت‌های گروهک‌های جندالله، انصار الله و جیش العدل در سیستان و بلوچستان را در روابط امنیتی دو کشور ایران و پاکستان بیان نموده اند. ۳۷,۵ درصد در حد بسیار زیاد، ۳۹,۶ درصد در حد زیاد، ۱۹,۸ تاحدودی و ۳/۱ درصد تاحدودی تأثیر این مولفه را در روابط امنیت یاران و پاکستان بیان نموده اند.

جدول ۲۱: شکل‌گیری و فعالیت‌های گروهک‌های جندالله، انصار الله و جیش العدل در سیستان و بلوچستان

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تاحدوی	کم	بسیار کم
تعداد	۱۴۴	۱۵۲	۷۶	۸	۴
درصد	۳۷,۵	۳۹,۶	۱۹,۸	۲,۱	۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۱۸- تحولات بلوچستان در دو سوی مرز

تحولاتی که در قاره اروپا روی داده، موجب کشیده شدن میدان رقابت کشورهای اروپایی به دیگر قاره‌ها به خصوص آسیا شد. یکی از سرزمین‌هایی که اهمیت زیادی برای دولت‌های اروپایی داشت هندوستان بود. در جریان رقابت اروپایی‌ها بر تسلط سرزمین‌های مجاور آن به عنوان معبر دسترسی به آن سرزمین، اهمیت خاصی یافت. یکی از این نواحی بلوچستان بود. مرزهای مشترک ایران و پاکستان از نظر جغرافیایی جزئی از فلات بلوچستان به شمار می‌رود. بلوچستان نام بخش جنوبی استان سیستان و بلوچستان ایران و همچنین بزرگترین ایالت کشور کنونی پاکستان است که در غرب این کشور واقع شده و بدان بلوچستان پاکستان می‌گویند (میرکوشش و مظاهری، ۱۳۹۲: ۱۶۷) بلوچستان

پاکستان به دلیل هم مرز بودن با ایران و افغانستان و اقلیت قومی بلوچ و وسعت زیاد همراه با منابع و معادن غنی از اهمیت استراتژیکی و ژئوپلیتیکی مهمی برخوردار است. اختلاف قومی بلوچ‌ها در پاکستان موجب فراگیر شدن این بحران به کشورهای همسایه مانند ایران و ایران کشیده می‌شود و زمینه تمایلات جدایی طلبانه این قوم را فراهم می‌آورد. ۴۳٫۸ درصد در حد زیاد، ۲۲٫۹ درصد در حد بسیار زیاد و مابقی که حدود ۳۳/۳ درصد است تأثیر این گویه را در حد تا حدودی و کم و بسیار کم بیان نمودند.

جدول ۲۲: تحولات بلوچستان در دو سوی مرز

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم
تعداد	۸۸	۱۶۸	۱۰۰	۲۰	۸
درصد	۲۲٫۹	۴۳٫۸	۲۶	۵٫۲	۲٫۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۱۹- حساسیت پاکستان به دخالت در امور داخلی پیرامون ابعاد امنیتی

عکس‌العمل دولت‌های پاکستان پیرامون انتقاداتی که در مورد ضعف این دولت در مقابله با تهدیدات گروه‌های تروریستی در داخل خاک این کشور که سبب گسترش ناامنی به خارج از مرزهای پاکستان می‌شود همواره تند و همراه با حساسیت بوده است. رویکرد دولت پاکستان نسبت به مواضع کشورهای همسایه در این باره خود نشان دهنده میزان حساسیت پاکستان به دخالت در امور داخلی اش پیرامون ابعاد امنیتی است. جدول و نمودار زیر تأثیر حساسیت پاکستان به دخالت در امور داخلی پیرامون ابعاد امنیتی را بر روابط امنیتی ایران و پاکستان از منظر جامعه آماری بیان می‌کند.

جدول ۲۳: حساسیت پاکستان به دخالت در امور داخلی پیرامون ابعاد امنیتی

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم
تعداد	۸۰	۱۳۲	۱۲۰	۴۴	۸
درصد	۲۰٫۸	۳۴٫۴	۳۱٫۳	۱۱٫۵	۲٫۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

۲۰- رویکرد منفعل پاکستان نسبت به ناامنی مرزهای مشترک

بی‌توجهی‌های دولت پاکستان به مساله تأمین امنیت مرزهای مشترک با ایران موجب رفت‌وآمد تروریست‌ها در مناطق مرزی شرقی و ناامنی گسترده این مرز برای ایران گردیده است. در واقع از آنجاکه پاکستان به‌خوبی می‌داند که هیچ تهدیدی از جانب مرزهای ایران به این کشور اعمال نخواهد شد، به همین منظور کنترل تجهیزاتی خاصی را در مناطق غربی خود برخلاف مناطق شرقی مشترک با هند مستقر نکرده است؛ این عامل سبب شده است تا فضا برای جولان و هجوم تروریست‌ها به مرزهای ایران باز شود. مساله تأسف‌انگیز آنجاست که پاکستان در مقابل هجوم تروریست‌هایی که از خاک این کشور بر ضد نیروهای انتظامی و مرزبانی ایران، اقدام و فعالیت می‌کنند، عکس‌العمل مناسبی نشان نمی‌دهد و یا اینکه برخورد ضعیف و مبهمی انجام می‌دهد، چنانچه مرزهای درونی این کشور به پایگاهی ثابت برای طراحی حملات گروه‌های تروریستی علیه ایران، تبدیل شده است. جدول و نمودار زیر تأثیر رویکرد منفعل پاکستان نسبت به ناامنی مرزهای مشترک ر روابط امنیتی دو کشور ایران و پاکستان بیان نموده‌اند.

جدول ۲۴: رویکرد منفعل پاکستان نسبت به ناامنی مرزهای مشترک

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم
تعداد	۷۶	۱۸۰	۸۴	۳۲	۱۲
درصد	۱۹٫۸	۴۶٫۹	۲۱٫۹	۸٫۳	۳٫۱

۲۱- ضعف حکومت فدرال پاکستان و واگرایی میان بلوچها و دولت پاکستان

پاکستان دارای چهار ایالت به نام‌های پنجاب، سند، استان سرحد و بلوچستان و سیستم حکومتی این کشور فدرالی و ترکیبی از نظام پارلمانی و ریاست جمهوری است. ساختار این حکومت فدرالی و ضعف دولت در کاهش بحران‌های قومی-مذهبی به ویژه در مناطق بلوچ نشین سبب اسجاد واگرایی میان بلوچ‌ها و حکومت مرکزی شده است. از منظر جامعه آماری این مولفه حدود ۶۷٪ به میزان بسیار زیاد و زیاد، ۲۹٪ تا حدودی و حدود ۴ درصد به میزان کم و بسیار کم بر روابط امنیتی دو کشور ایران و پاکستان تاثیرگذار بوده است.

جدول ۲۵: ضعف حکومت فدرال پاکستان و واگرایی میان بلوچها و دولت پاکستان

شرح	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم
تعداد	۸۴	۱۷۲	۱۱۲	۸	۸
درصد	۲۱،۹	۴۴،۸	۲۹،۲	۲،۱	۲،۱

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی پژوهشی

کشور پاکستان یکی از همسایگان جنوب شرقی ایران و هم مرز با استان پهناور سیستان و بلوچستان است. هر چند این استان از طریق مرزهای آبی و خاکی علاوه بر پاکستان با دو کشور افغانستان و عمان نیز هم مرز است اما بیشترین طول نوار مرزی این استان در همجواری با کشور پاکستان قرار دارد بنابراین به دلیل گستردگی مرز مشترک همسایگی با این کشور می‌تواند برای ایران بسیار مهم و تاثیرگذار باشد. وسعه روابط اقتصادی با پاکستان نیز یکی دیگر از سیاست‌های اصلی ایران است که در طول سالهای گذشته این نیت از طریق افزایش تعداد بازارچه‌های مرزی و تقویت زمینه صادرات به این کشور به اثبات رسیده است. همچنین قرابت و نزدیکی فرهنگی و مذهبی مردم ایران و پاکستان سبب شده تا مراودات فرهنگی مردم دو سوی مرز بدون در نظر گرفتن مرزبندی‌های سیاسی همچنان ادامه داشته باشد و زمینه صلح و دوستی هر چه بیشتر را فراهم کند. با این حال از آنجایی که امنیت مهمترین پیش نیاز یا به عبارتی زیرساخت اصلی هرگونه توسعه روابط اقتصادی و فرهنگی با کشورهای دیگر است، نبود آن در مرزهای ایران با پاکستان یا به عبارت بهتر، نبود تضمین برای برقراری امنیت از سوی پاکستان در این منطقه سبب شده است تا دیگر روابط این دو کشور نیز تحت تاثیر قرار گیرد و به مقصد و مقصود اصلی خود نرسد. ابراز گله مندی سیاستمداران و فرماندهان نظامی ایران از مقامات پاکستانی بعد از هر حادثه تروریستی که با استفاده از خاک این کشور در مرزهای سیستان و بلوچستان اتفاق می‌افتد نشان دهنده نبود تضمین عملی در تامین امنیت مرزهای مشترک با ایران از سوی پاکستان است. هر چند پس از هر حادثه تروریستی مقامات پاکستان قول همکاری و پیگیری می‌دهند اما تکرار این حوادث نشان دهنده عملی نشدن این تعهدات است که به عقیده برخی کارشناسان روابط بین الملل دلیل این عدم تعهد، نبود اتفاق نظر میان گروه‌های مختلف داخلی این کشور درباره ایران و همچنین برخی دخالت‌های خارجی در تصمیم‌گیری‌های مقامات این کشور است. آمار سرجمع داده‌های مربوط به نظرات پاسخگویان و رتبه‌بندی‌های پرسشنامه که با استفاده از نرم افزار SPSS استخراج شده، در جدول زیر به نمایش درآمده است:

جدول ۲۶: آمار سرجمع داده‌های مربوط به نظرات پاسخگویان و رتبه بندی گویه‌های پرسشنامه

ردیف	گویه	درصد نظرات پاسخگویان					میانگین
		بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	
۱	مافیای مواد مخدر	۴۵.۸	۴۰.۶	۹.۴	۲.۱	۲.۱	19.20
۲	قرار گرفتن دو کشور در مجاورت افغانستان	۴۳.۸	۴۳.۸	۷.۲	۵.۲	-	19.08
۳	وجود مرزهای طولانی مشترک	43.8	40.6	9.4	1	5.2	18.57
۴	سرمایه گذاری و نفوذ عربستان در پاکستان	۴۴.۸	۳۴.۴	۱۴.۶	۵.۲	۱	17.91
۵	شکل‌گیری و فعالیت‌های گروهک‌های جندالله، انصار الله و جیش العدل در سیستان و بلوچستان	۳۷.۵	۳۹.۶	۱۹.۸	۲.۱	۱	17.53
۶	قرار گرفتن در کانون بحران خیز خاورمیانه	۳۵.۴	۴۲.۷	۱۶.۷	۴.۲	۱	17.23
۷	تحرکات گروه‌های تکفیری در نقاط کانونی بحران زا	۳۴.۴	۴۲.۷	۱۹.۸	۳.۱	-	17.08
۸	تردهای غیرمجاز مرزی	۳۴.۴	۴۰.۶	۲۰.۸	۳.۱	۱	16.93
۹	اقدامات تروریستی گروه‌هایی مانند طالبان، لشکر جنگوی و سپاه صحابه در پاکستان	۳۴.۴	۴۰.۶	۲۱.۹	۲.۱	۱	16.91
۱۰	استفاده از ظرفیت‌های اقتصادی بندرهای چابهار و گوادر	۳۶.۵	۳۵.۴	۲۶	۲.۱	-	16.77
۱۱	رفع محرومیت و ایجاد اشتغال در منطقه مرزی	۳۸.۵	۳۵	۱۵.۶	۷.۳	۳.۱	16.76
۱۲	نقش کشورهای فرامنطقه‌ای	۳۳.۳	۳۶.۵	۲۲.۹	۵.۲	۲.۱	16.33
۱۳	قاجاق (ساخت، کالا، سلاح و انسان)	۳۳.۳	۳۸.۵	۲۱.۹	۶.۳	-	16.28
۱۴	ضعف اقتصاد محلی	۳۳.۳	۳۶.۵	۲۱.۹	۵.۲	۳.۱	15.99
۱۵	تاسیس مدارس دینی وابسته به فرقه دیوبندی و وهابیت در پاکستان	۳۰.۲	۴۱.۷	۱۹.۸	۶.۳	۲.۱	15.84
۱۶	مسأله‌ی تحدید امنیت مرزی میان دو کشور	۲۲.۹	۵۸.۳	۱۱.۵	۶.۳	۱	15.66
۱۷	مطالبات هویتی و قومی	۲۷.۱	۴۵.۸	۱۷.۷	۹.۴	-	15.66
۱۸	دوری از مرکز و در حاشیه قرار داشتن استان سیستان و بلوچستان	۲۷.۱	۳۹.۶	۲۲.۹	۸.۳	۲.۱	15.10
۱۹	ضعف حکومت فدرال پاکستان و واگرایی میان بلوچها و دولت پاکستان	۲۱.۹	۴۴.۸	۲۹.۲	۲.۱	۲.۱	14.73
۲۰	تحولات بلوچستان در دو سوی مرز	۲۲.۹	۴۳.۸	۲۶	۵.۲	۲.۱	14.73
۲۱	انعقاد پیمان‌های امنیتی بین دو کشور	۲۶	۴۰.۶	۲۴	۹.۴	-	14.58
۲۲	نادیده گرفتن امنیت گروه‌های اقلیت قومی	۲۱.۹	۴۱.۷	۳۱.۳	۴.۲	۱	14.21
۲۳	رویکرد منفعل پاکستان نسبت به ناامنی مرزهای مشترک	۱۹.۸	۴۶.۹	۲۱.۹	۸.۳	۳.۱	13.92
۲۴	پروژه‌های مشترک انتقال انرژی	۲۷.۱	۳۴.۴	۲۲.۹	۱۳.۵	۲.۱	13.78
۲۵	وجود فضای طبیعی مستعد برای توسعه دریایی	۲۹.۲	۲۶	۲۸.۱	۷.۳	۹.۴	13.56
۲۶	جایگاه شیعیان در ساختار سیاسی دو کشور	۲۰.۸	۴۰.۶	۲۹.۲	۵.۲	۴.۲	13.44
۲۷	حساسیت پاکستان به دخالت در امور داخلی پیرامون ابعاد امنیتی	۲۰.۸	۳۴.۴	۳۱.۳	۱۱.۵	۲.۱	12.72
۲۸	وقایع پس از حادثه ۱۱ سپتامبر	۱۵.۶	۳۷.۵	۳۱.۳	۱۰.۴	۵.۲	12.26
۲۹	تشکیل نیروی واکنش سریع مشترک بین ایران و پاکستان	۱۷.۷	۳۷.۵	۲۸.۱	۱۳.۵	۳.۱	12.15
۳۰	تحولات خاورمیانه (بهار عربی-بیداری اسلامی)	۱۳.۵	۲۴	۴۱.۷	۱۵.۶	۵.۲	10.07

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

اکنون به ارزیابی داده‌های پرسشنامه با بهره‌گیری از ضریب همبستگی پیرسون می‌پردازیم:

فرض صفر (H0): مولفه‌های روابط امنیتی ایران و پاکستان بر مقابله با پدیده تروریسم از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۷ تأثیر ندارد.

فرض صفر (H1): مولفه‌های روابط امنیتی ایران و پاکستان بر مقابله با پدیده تروریسم از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۷ تأثیر دارد.

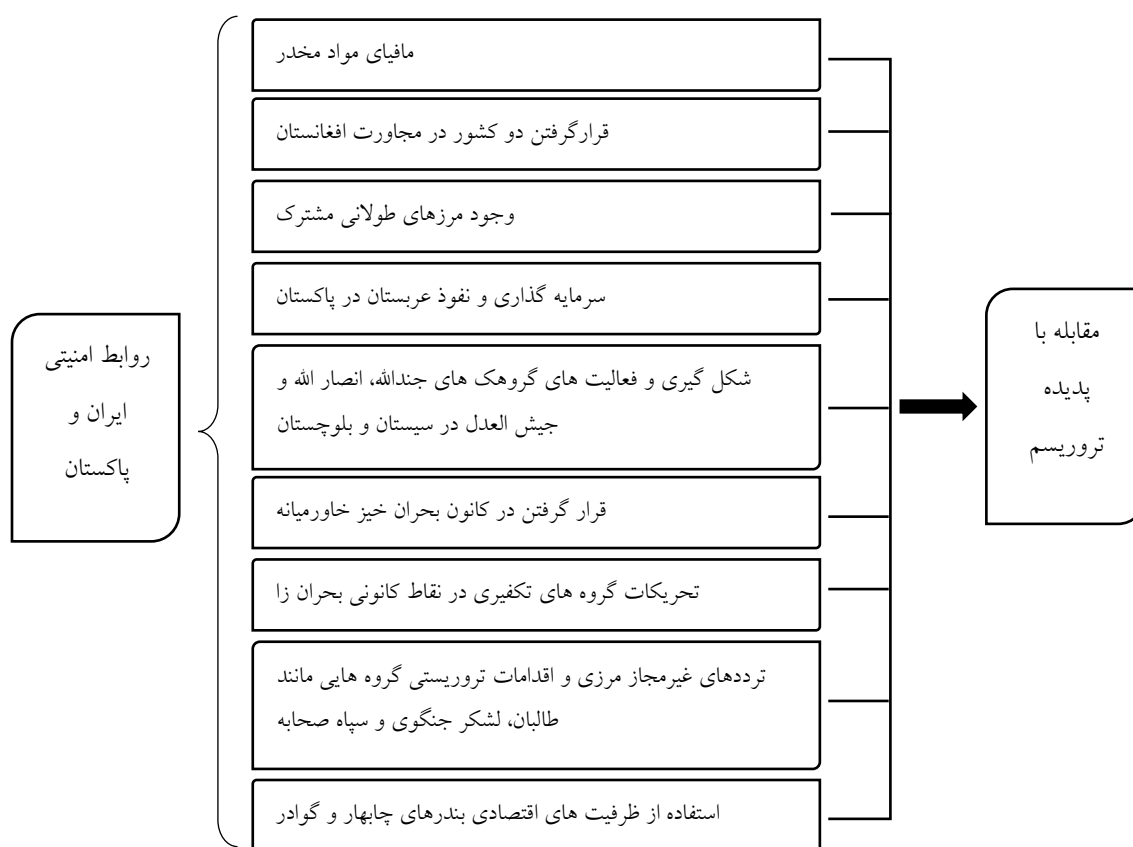
با توجه به پرسش نامه حدود ۹۰ درصد پرسش شوندگان به رابطه مستقیم میان روابط امنیتی ایران و پاکستان بر مقابله با پدیده تروریسم اذعان داشتند. نتایج آماری حاصل از نرم افزار SPSS به شرح زیر است:

جدول ۲۷: نتایج اندازه گیری ضریب همبستگی پرسون حاصل از نرم افزار spss

ضریب همبستگی	روابط امنیتی ایران و پاکستان	مقابله با پدیده تروریسم	سطح معناداری
		0,784	.024

منبع: (یافته های میدانی نگارندگان، ۱۳۹۸)

مقدار ضریب همبستگی برابر ۰,۷۸۴ است. از آنجا که این عدد بین ۰ و +۱ نشان دهنده رابطه مستقیم بین متغیرها است. از این رو ضریب همبستگی با سطح معناداری ۰,۰۲۴ که کمتر از ۰,۰۵ است فرض فوق یعنی مولفه های روابط امنیتی ایران و پاکستان بر مقابله با پدیده تروریسم از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۷ تأثیر دارد را اثبات می کند.

شکل ۳: الگوی روابط امنیتی ایران و پاکستان در مقابله با پدیده تروریسم از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۷

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸

منابع

- اخباری محمد، نامی، محمدحسن (۱۳۸۹)، جغرافیای مرز با تاکید بر مرزهای ایران، تهران، انتشارت سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح
- اطاعت، محمدجواد اطاعان، دبیری، علی اکبر و کرمی، قاسم (۱۳۹۳)، اولویت بندی مکان های آسیب پذیر کلان شهرها در برابر حملات تروریستی با استفاده از مدل تحلیل سلسه مراتبی AHP، مجموعه مقالات هفتمین کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران
- اطلس جامع گیتاشناسی (۱۳۸۷) واحد پژوهش و تالیف گیتاشناسی انتشارات گیتاشناسی
- آمار، تیمور و همکاران (۱۳۹۱)، تحلیل عوامل تأثیرگذار ژئوکالچر بر روابط میان ایران و تاجیکستان، مجموعه مقالات پنجمین کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، جلد اول.

- امام جمعه، سید جواد، مهدیان، حسین (۱۳۹۳) شکاف‌های قومی مذهبی موثر بر امنیت ملی ایران، جغرافیا (فصلنامه علمی پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران؛ دوره جدید، سال دوازدهم، شماره ۴۱، تابستان
- امیری، علی (۱۳۹۲) تحلیل چالش‌های امنیتی از منظر جغرافیای سیاسی در استان خراسان جنوبی، مجموعه مقالات همایش ملی خراسان جنوبی، نظم و امنیت، دانشگاه بیرجند.
- بصیری توجایی، محسن زاده توجاهی (۱۳۹۶) سطح بندی مفاهیم دریا در کتاب‌های درسی دوره متوسطه دوم و استان شناسی با استفاده از مدل Topsis، نخستین همایش ملی آموزش جغرافیا در مدارس کشور با رویکرد دریا پایه، تهران، دی
- پیشگاهی فرد، زهرا، میرزاده کوهشایی، مهدی (۱۳۹۳) تبیین عوامل مؤثر در بحرانزایی و مدیریت مرزهای ایران و پاکستان، جغرافیا و توسعه شماره ۳۶ پاییز
- جوادی ارجمند، محمدجواد و بیدالله خانی، آرش و رضایی زاده، پیمان (۱۳۹۱) تحلیل ژئواستراتژیکی روابط ایران و پاکستان بر عامل امنیتی، فصلنامه مطالعات شبه قاره، دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال چهارم، شماره دوازدهم، پاییز
- حاتمی، محمدرضا (۱۳۹۰) تروریسم از دیدگاه اسلام، فصلنامه‌ی تحقیقات، سیاسی و بین‌المللی، سال بیستم، شماره ششم
- حافظ نیا، محمد رضا، کاویانی راد، مراد (۱۳۸۵) نقش هویت قومی در همبستگی ملی (مطالعه موردی قوم بلوچ) مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، دوره بیستم، شماره ۱
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۹) قدرت و منافع ملی، نشر انتخاب
- حافظ نیا، محمدرضا، ۱۳۸۱: جغرافیای سیاسی ایران، تهران، سمت.
- خانی، علیرضا (۱۳۸۰)، دموگرافی خلیج فارس، اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۱۷۳-۱۷۴
- خوش طینت، محسن، شکرخواه، جواد (۱۳۸۶) عوامل محیطی موثر بر توسعه حسابداری پاکستان، مجله حساب دار، شماره ۱۸۶
- دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، (۱۳۷۳)
- زرقانی، سید هادی (۱۳۸۱)، عوامل مؤثر بر امنیت مرزی با تأکید بر مرز شرقی ایران و افغانستان، مجله‌ی علوم جغرافیایی، شماره ۱.
- زین العابدین، یوسف، کارساز انام (۱۳۸۹)، جایگاه موقعیت جغرافیایی در نظریه‌های ژئوپلیتیک جغرافیای انسانی سال سوم زمستان
- سیمبر، رضا و پروازی، خدیجه (۱۳۹۳)، تعیین مولفه‌های تأثیر گذار بر ژئوپلیتیک مرز ایران و پاکستان، همایش ملی مرزشنینی توسعه پایدار و فرصت‌های سرمایه‌گذاری، پارس آباد مغان
- سیمبر، رضا و همکاران (۱۳۹۵) ف تحلیلی درباره ماهیت روابط ایران و پاکستان (۱۳۶۴-۱۳۹۴)، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، دوره ۵، شماره ۴، زمستان
- صفوی، سید یحیی (۱۳۸۷)، وحدت جهان اسلام: چشم انداز آینده، موسسه آینده پژوهی جهان اسلام، تهران
- عرفانی، محمد نظیر (۱۳۹۵)، ریشه‌یابی بحران تکفیر در پاکستان، مجموعه مقالات همایش بحرانهای ژئوپلیتیک در جهان اسلام، آبان
- عزتی، عزت اله، کاویانی، احمد (۱۳۸۷)، سیاست منطقه‌ای پاکستان در شبه قاره و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ا، مجله مجازی، دوره ۱، شماره ۱
- کهرازه، یاسر و همکاران (۱۳۹۶)، چالش‌های امنیتی روابط ایران و پاکستان در منطقه بلوچستان پس از ۱۱ سپتامبر، فصلنامه مطالعات شبه قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال نهم شماره ۲۳، پاییز
- گل کرمی، عابد و دیگران (۱۳۹۷)، تبیین ژئوپلیتیک سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر قابلیت‌های ژئوآکونومیک، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال هجدهم، شماره ۹۴، تابستان
- گلشنی، علیرضا؛ سهرابی، حمید رضا (۱۳۹۱)، نقش جمهوری اسلامی ایران در قیف ژئوپلیتیک غرب آسیا، مجله: تحقیقات سیاسی و بین‌المللی «بهار
- متقی، افشین، عباس پور گماری، سهیلا (۱۳۹۷)، ساماندهی فضا بر اساس تحلیل گفتمان مناطق ناهمگن ایران، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، سال هفتم، شماره ۵۲، تابستان

- محرابی، علیرضا و اقتدار نژاد، محمد (۱۳۹۳)، مدل تبیینی ژئوپلیتیک پاکستان در حوزه رقابت و همکاری با جمهوری اسلامی ایران (با تأکید بر موقعیت و نقش آفرینی منطقه‌ای)، فصلنامه مطالعات شبه قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان، شال ششم، شماره بیستم، پاییز محمد حسینی، مسعود و علی پور، عباس (۱۳۹۱)، «تشخیص تهدیدهای امنیتی در جنوب شرق (با تأکید بر امنیت مرزی)»، مجله سیاست دفاعی، سال بیستم، بهار ۱۳۹۱، شماره ۷۸.
- مهرکویی، حجت و باویر، حسن (۱۳۹۵)، ژئوپلیتیک شیعه و نقش آن در روابط ایران و پاکستان، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، سال پنجم، شماره ۱۸، تابستان
- میر کوشش، امیر هوشنگ، مظاهری، محمد مهدی (۱۳۹۲) ف تبیین ژئوپلیتیکی مناقشه قومی در بلوچستان پاکستان، فصلنامه پژوهش های راهبردی سیاست، سال اول، شماره ۴، بهار
- مینایی، مهدی (۱۳۸۴)، بررسی جایگاه و موقعیت ژئواکونومیک جمهوری اسلامی ایران و نقش آن در تامین و ارتقاء امنیت ملی، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال دوم، شماره ۶، تابستان
- نادری، محمد مهدی (۱۳۹۰)، بازتعریف ماهوی رهیافت کلام سیاسی و جایگاه آن در اندیشه سیاسی اسلام، مطالعات سیاسی، - شماره ۱۴ نجفی، ابراهیم (۱۳۹۳)، بررسی علل تردهای غیر مجاز مرزی در منطقه مرزی شهرستان سلماس، همایش ملی مرز نشینی توسعه پایدار و فرصت های سرمایه گذاری، شهرستان پارس آباد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد پارس آباد مغان

Paul, T.V, (2005) The India-Pakistan Conflict An Enduring Rivalry, Cambridge University Press

<http://www.ihcs.ac.ir>

<http://www.aftabir.com>

<http://tabyincenter.ir>

<http://marifat.nashriyat.ir>

<https://www.eia.gov>

<http://www.hajij.com>

<https://geology.com>

<http://cpg.shirazu.ac.ir>

www.tejaratefarda.com